

מבגש

לעבודה חינוכית-סוציאלית

גיליון מיוחד בנושא:

ילדות דיגיטלית:
מקומם של המדיה הדיגיטליים
בחייהם של ילדים ובני נוער

עורכת-אורחת: פרופ' נלי אליאט

כרך ל' • גיליון 55

טבת תשפ"ג – דצמבר 2022

יוצא לאור על ידי:

אפשר
עמותה לפיתוח שירותי רווחה וחינוך

הביטוי העצמי של בני נוער ברשתות החברתיות

"גם לנו יש צד בסיפור": כיצד בני נוער ביטאו את חוויית הלמידה מרחוק בתקופת הקורונה באמצעות סרטוני "טיקטוק"

דגנית לוי ונטע קליגלר-וילנצ'יק

תקציר

המחקר שעליו התבסס מאמר זה התמקד בתכנים מולטי-מודאליים שתלמידים בישראל העלו לפלטפורמה הפופולרית "טיקטוק",¹ ואשר משקפים את חווייתיהם בכל הנוגע ללמידה מקוונת במהלך תקופת הקורונה. באמצעות ניתוח תוכן איכותני של 200 פוסטים שהועלו בתקופת הסגרים השני והשלישי תחת ההאשטאג (תג ההקבצה) "זום", זוהו בסרטונים שנתחו שלושה סגנונות רטוריים, שהיוו למעשה כלים שבהם השתמשו תלמידים לביטוי חוויית הלמידה מרחוק: הומור (הכולל הומור עצמי ו"ממים" אינטרנטיים הומוריסטיים),² ביטוי אישי (באמצעות יומן רשת בוידאו [ולוג] וביטוי אינדיבידואלי של מחאה) ואינטראקטיביות (סגנון משני בחשיבותו, הכולל מדריכים למשתמש ב"זום", סקרים וסרטוני תגובה). הממצאים חושפים אותנו לא רק לחווייתיהם של התלמידים בישראל מהלמידה המקוונת שנכתה עליהם במצב חירום לאומי, אלא גם לאופן שבו הם משתמשים בזמינות של "טיקטוק" כדי להשמיע את קולם, וזאת בפלטפורמה שנתפסת לרוב כמיועדת לסיפוק צרכים חברתיים ובידוריים. לפיכך, מחקר זה תורם להבנת הדרך שבה צעירים בישראל משתמשים במדיה חברתיים כדי לבטא את עצמם בנושאים חברתיים-פוליטיים הנתפסים בעיניהם כרלוונטיים לחייהם האישיים.

מילות מפתח: אוריינות דיגיטלית-חזותית, אוריינות מדיה, "זום", זמינות, "טיקטוק", למידה מקוונת, מדיה חברתיים, מולטי-מודאליות, קורונה, תלמידים

מבוא

בסרטון קצר אשר שותף ב"טיקטוק" – רשת חברתית שפופולרית כיום בקרב צעירים ברחבי העולם וגם בישראל – ב-3 בנובמבר 2020, תחת ההאשטאג (תג ההקבצה) "זום", מוצג צילום סלפי (צילום עצמי) של נערה היושבת בבגדי שינה במרפסת ביתה. בסרטון נכתב: "יש מבחן בזום ואני עושה אותו במרפסת כי אני פשוט לא מצליחה

* ברצוננו להודות לפרופ' רבקה ריב"ק ולד"ר ארן ליביו על משוב שניתן למאמר במסגרת כנס "מתקשרים".

1 תכנים מולטי-מודאליים הם תכנים המשלבים בין דימויים חזותיים, טקסטים מילוליים וסאונד.

2 ה"ממים" האינטרנטיים הם תכנים תרבותיים פופולריים (קטעי וידאו, תמונות, בדיחות וכדומה) שמתפשטים באופן מבוזר ובמהירות בין המשתמשים במרחב הדיגיטלי (Shifman, 2014).

ללמוד בתוך הבית. התחיל גשם ואני לא יודעת כלום במבחן. איך עובר היום שלכם?" התלמידה מפנה את השאלה לתלמידים האחרים שיצפו בסרטון, תוך כדי ביצוע "ליפסינק" (התאמת תנועות השפתיים למילים בשיר מושמע) למילות שיר באנגלית, בזמן שהמצלמה מתקרבת לפניה: "היי, מה שלומך? אני בסדר גמור. שיקרתי, אני מתה מבפנים" (תרגום מהשיר "Hey, how you doing", של סיינט לזר).

לכאורה יש כאן מרכיבים אופייניים לשפה הרווחת ב"טיקטוק", שמטרתה בעיקר בידורית, כגון שימוש ב"ליפסינק" תוך כדי צילום סלפי בסיטואציה ביתית, מה ששיפמן (Shifman, 2014) כינתה "ליפסינק חדר שינה" (bedroom lip sync) (עמ' 105–106). אך עם זאת, התלמידה בחרה להשתמש ב"טיקטוק" ככל הנראה לא רק כדי לבדר, אלא במטרה לתעד את הקשיים הסובייקטיביים שלה בכל הנוגע ללמידה המקוונת במהלך הסגר השני, ואולי גם כדי לקבל תמיכה מקבוצת השווים שלה המשתמשים בפלטפורמה.

"טיקטוק" הוא מדיום חברתי מולטי-מודאלי המאפשר למשתמשים לצלם, לערוך ולשתף סרטונים קצרים (בין 15 שניות לדקה), החוזרים על עצמם באופן מחזורי, באמצעות המכשירים הניידים (Vitikainen et al., 2020). תוכן מולטי-מודאלי מוגדר כתוכן שמשלב בתוכו מרכיבים שונים של מדיה, כגון: סרטונים, טקסטים מילוליים וסאונד (Kress & Van Leeuwen, 2001). במהלך שנת 2020 עלה מספר המשתמשים החודשיים ב"טיקטוק" למיליארד, זאת לעומת 2018, שאז היו 680 מיליון משתמשים ברחבי העולם. כשליש מהמשתמשים בפלטפורמה בארצות הברית (32%) הם גילאי 10 עד 19 (Doyle, 2021). ישנו מחסור בנתונים עדכניים העוסקים באופן שבו צעירים בישראל משתמשים בפלטפורמה של "טיקטוק". במחקר שביצעה חברת התקשורת "בזק" צוין שבשנת 2020 השימוש בפלטפורמה הפך להיות הגבוה ביותר מבין המדיה החברתיים, עם עלייה של 30% במספר המשתמשים הרשומים; זאת לעומת מדיה חברתיים אחרים, כמו "פייסבוק" (ליזרוביץ, 2021). כמו כן, נמצא שחלק מהצעירים משתמשים בזמינויות של "טיקטוק" גם כדי לבטא את דעותיהם בנושאים חברתיים-פוליטיים (Ebbrecht-Hartmann & Divon, 2020; Vitikainen et al., 2020); זאת על אף תפיסתו כמרחב מקוון א-פוליטי בידורי (Anderson, 2020). במחקרנו, התייחסנו לזמינויות (affordances) כאל מושג המבטא את יחסי הגומלין שבין המשתמשים לבין הטכנולוגיה ואופן השימוש בה (מה שהיא מאפשרת או מגבילה) בהקשר מסוים (Evans et al., 2006).

מאמר זה עוסק בשימוש של צעירים בזמינויות של "טיקטוק" ככלי לביטוי חוויות בנושא למידה מרחוק. החל מתחילת התפרצות מגפת הקורונה, בחודש מרץ 2020, תלמידי ישראל – מגילאי הגן ועד כיתות יב – עברו ללמידה מקוונת, לרוב באמצעות פלטפורמת ה"זום" (Zoom). "זום" הוא פלטפורמה חינוכית למפגשים מקוונים באמצעות שמע ווידאו, שניתן לתפעל במהירות ובקלות במחשבים ובמכשירים הניידים (רטנר ואחרים, 2020). נושא זה העסיק מאוד את בני הנוער בשנת 2020, כפי שניכר בפופולריות של ההאשטאג "זום" בישראל, העוסק ברובו בחויית הלמידה מרחוק (נכון לזמן הכתיבה, האשטאג זה צבר כ-15 מיליון צפיות).

בהקשר האמריקני, ליטרט (Literat, 2021) מצאה במחקרה שתלמידים בארצות הברית נעזרו ב"טיקטוק" כמרחב להשמיע את קולם כדי לבטא את תחושותיהם המורכבות במהלך הלמידה המקוונת שנכפתה עליהם. חשוב לציין שבהקשר של מגפת הקורונה, הנושא של סגרים במערכת החינוך ולמידה מרחוק הפכו נושאים בעלי משמעות פוליטית, ולפיכך ניתן לראות את ההתייחסות של בני נוער ללמידה מקוונת במהלך המגפה העולמית כהתבטאות בנושא פוליטי. נקודה זו מהותית במיוחד בישראל, מכיוון שבמהלך התפשטות מגפת הקורונה והסגרים שבאו בעקבותיה התלמידים למדו באמצעות למידה מקוונת מהבית תקופה ארוכה משמעותית מזו שבה נכחו בפועל בבית הספר; זאת בהשוואה למדינות אחרות שאותן בדק ארגון אונסק"ו (מבקר המדינה, 2021). דו"ח מבקר המדינה גם מזכיר בהקשר זה שבישראל – כמדינה רוויה בקונפליקטים ביטחוניים – המעבר ללמידה מקוונת בשעת חירום יכול להתרחש בכל רגע נתון.

בניגוד למדינות כמו ארצות הברית, שבהן ישנה נטייה חברתית להימנע משיח ישיר בנושאים פוליטיים שנויים במחלוקת (Eliasoph, 1998), בחברה הישראלית, לפוליטיקה יש תפקיד מרכזי בחיי היום-יום של האזרחים (Rosenberg & Maoz, 2012). בהתאם לכך, צעירים בישראל רואים חשיבות רבה בהתבטאות בנושאים פוליטיים בפלטפורמות מקוונות, כמו "פייסבוק" (ראו כדוגמה Mor et al., 2015). עם זאת, ביטוי פוליטי של בני נוער ב"טיקטוק" הוא תופעה שטרם קיבלה תשומת לב מחקרית רבה בישראל.

באמצעות ניתוח תוכן איכותני של מאתיים סרטונים והפוסטים שבהם שותפו תחת ההאשטאג "זום", המחקר הנוכחי בחן את האופן שבו תלמידים בישראל נעזרו בזמינויות של "טיקטוק" כמדיום חברתי מולטי-מודאלי כדי לבטא את חוויותיהם בנושא הלמידה המקוונת במהלך התפשטות מגפת הקורונה. אף שהסרטונים והפוסטים מאופיינים במרכיבים שכה מזוהים עם השפה הבידורית הרווחת ב"טיקטוק", התלמידים הצליחו לבטא – באמצעות שימוש יצירתי בזמינויות של הפלטפורמה – תחושות מורכבות בקשר לחוויית הלמידה מרחוק.

לפיכך המחקר הנוכחי תורם להבנתנו את האופן שבו צעירים משתמשים בפלטפורמות של מדיה חברתיים כדי להציג את נקודת מבטם ולבטא את עצמם בנושאים חברתיים-פוליטיים הנתפסים בעיניהם כרלוונטיים לחייהם האישיים. ככל הידוע לנו, זהו מחקר ראשון בישראל שמתמקד בדרך שבה תלמידים משתמשים בזמינויות של "טיקטוק" כמדיום חברתי מולטי-מודאלי.

רקע תאורטי

המחקר נסמך על שני גופי ידע: הקשר שבין מדיה חברתיים³ לבין חינוך והשימוש של צעירים בפלטפורמות אלו כמרחב להשמעת קולם בנושאים חברתיים-פוליטיים.

בין מדיה חברתיים לחינוך

ככל שמדיה חברתיים, כמו: "טיקטוק", "סנפצ'ט" ו"אינסטגרם", הפכו להיות דומיננטיים בחייהם של צעירים, כך הוויכוח הציבורי, החברתי, האקדמי ואף החינוכי סביב פלטפורמות אלו התעצם. במחקרי התקשורת נבחנה סוגיית ההשפעות של המדיה החברתיים על חייהם של צעירים (Livingstone et al., 2014; Weinstein, 2018). כמו כן, ישנם חוקרים שבחנו את תפקידם של המדיה החברתיים בתהליך התבררות של צעירים (boyd, 2014; Jenkins et al., 2009). בהקשר החינוכי נבדק האופן שבו המדיה החברתיים משפיעים על מערכת החינוך הפורמלי, לדוגמה באמצעות ביטול למידה המתקיימת מחוץ למגבלות של זמן ומיקום גאוגרפי ולמידת עמיתים. למידה זו מאפשרת לתלמידים ללמוד מקבוצת השווים שלהם באמצעות מתן וקבלה של משובים משמעותיים ועבודת צוות משותפת (Balkin & Sonnevend, 2016).

מאמר זה נסמך על גוף המחקר שבוחן את החשיבות של אוריינות מדיה כחלק ממערכת החינוך הפורמלי ואת הצורך בפיתוח מקצועי של עובדי הוראה בנושא, בייחוד בשל העובדה שהמדיה החברתיים תופסים חלק ניכר בשגרת היום-יום של צעירים (Buckingham, 2016). "אוריינות מדיה" – הכוללת בתוכה "אוריינות דיגיטלית" – מוגדרת כיכולת לגשת אל מסרים מקוונים, לנתחם, להעריךם וליצור אותם במגוון רחב של דרכים וצורות. כל ארבעת המרכיבים האלו קשורים אחד לשני כחלק מתהליך למידה שהוא דינמי ולא ליניארי, לדוגמה רכישת כלים ומיומנויות המסייעים ליצירת תוכן דיגיטלי מאפשרת לנו הן לנתח במקצועיות את ההפקה של תוצרים דיגיטליים שנוצרו על ידי אחרים והן להפיק בעצמנו תכנים כאלו (Livingstone, 2004). על פי מיזם "חינוך 2030" של ה-OECD, אחת המטרות המהותיות של תוכניות הלימודים במסגרות החינוך הפורמלי היא להכין את התלמידים לחייהם כבוגרים במאה העשרים ואחת, תוך כדי התמקדות באוריינות דיגיטלית, שהופכת להיות חיונית יותר ויותר בעידן המידע, "בדומה לבריאות פיזית ולרווחה נפשית" (Schleicher, 2018, p. 4).

כיום, הנטייה במסגרות החינוך הפורמלי בישראל היא לעסוק במדיה החברתיים הפופולריים בקרב צעירים, בעיקר בכל הנוגע לנושא של בטיחות ברשת (כך למשל, בין השנים 2018–2019 "המטה הלאומי להגנה על ילדים ברשת" הוציא דו"ח מיוחד אשר מפרט את הסכנות הנובעות מהשימוש ב"טיקטוק" וכיצד ניתן למזער אותן [כהן-אביגדור, 2019]). לעומת זאת, בארצות הברית ניכרת עלייה במגמה שבמסגרתה

3 המונח "מדיה חברתיים" (social media) מתייחס כאן לרשתות חברתיות ופלטפורמות של שיתוף וידאו, תמונות וטקסט (boyd, 2014). כאמור, בעידן הנוכחי, רשתות חברתיות רבות מאפשרות למשתמשים ליצור ולשתף תוכן מקוון במהירות ובקלות גם באמצעות המכשירים הניידים.

מורים של החינוך הפורמלי החלו לאמץ בעצמם מדיה חברתיים, כגון פלטפורמת "טיקטוק", למטרות חינוכיות (Lorenz, 2019), לדוגמה ישנם בתי ספר שהקימו "מועדוני טיקטוק" כדי לסייע לתלמידים לבטא את עצמם בתחומים של שירה וריקוד, תוך פיקוח של הצוות החינוכי. כמו כן, במוסדות להשכלה גבוהה ובבתי ספר תיכוניים משתמשים בפלטפורמה זו, למשל ככלי עזר בהוראה מתקשבת בנושאים הקשורים לתחומים מדעיים (Hayes et al., 2020).

עם זאת, המקרים הללו אינם כוללים התייחסות ללימוד של אוריינות מדיה, ובפרט של אוריינות דיגיטלית-חזותית, כחלק מהחינוך הפורמלי. לימודים כאלו יאפשרו לתלמידים לרכוש כלים ומיומנויות שיסייעו להם להיות הן צרכנים ביקורתיים של התכנים שמופצים במדיה החברתיים והן יצרנים פוריים של תוכן מקוון, שיבטא בדרך המיטבית את דעותיהם בנושאים חברתיים-אזרחיים (Livingstone, 2004), כחלק ממה שכונה "תרבות השתתפותית" (participatory culture) (Jenkins et al., 2009, pp. 5-6).

שימוש של צעירים במדיה החברתיים לביטוי חברתי-פוליטי

בשנים האחרונות מספר מחקרים העידו על השימוש שנעשה בפלטפורמות המגוונות של המדיה החברתיים להשתתפות פוליטית-חברתית ולאקטיביזם מקוון, וזאת דווקא בקרב דור שנתפס לעיתים כפסיבי וכמרוכז בעצמו (Ebbrecht-Hartmann, 2020; Divon & Vitikainen et al., 2020). ישנן חוקרות שאף מתייחסות למדיה החברתיים כחלון המאפשר להיחשף לתפיסת עולמם הייחודית של צעירים גם בנושאים פוליטיים-חברתיים (boyd, 2014; Literat, 2021).

מחקרן של ליטרט וקליגלר-וילנצ'יק (Literat & Kligler-Vilenchik, 2019) הוא בין המחקרים הראשונים שהצביעו על השימוש שעשו צעירים בארצות הברית בפלטפורמה של "מיזיקלי" (כיום "טיקטוק"), כדי לבטא את דעותיהם בתקופת הבחירות לנשיאות בשנת 2016, זאת על אף התפיסה הרווחת של הפלטפורמה כמדיום חברתי וא-פוליטי. הן מצאו שצעירים פונים אל "קהל מדומיין" (imagined audience) בעל דעות ואמונות דומות, תוך שימוש בזמינויות של המדיה החברתיים, כדי לתקשר עם אותו הקהל באמצעות השימוש ב"משאבים סמליים משותפים" (shared symbolic resources), כמו שירים מסוימים, מחוות גוף דומות ועוד (p. 4).

הדרך שבה משתמשים נעזרים בזמינויות של הפלטפורמות השונות של המדיה החברתיים מעצבת את האופן שבו הם יכולים לבטא את עצמם (Literat & Kligler-Vilenchik, 2019); לדוגמה, משתמשים ב"טוויטר" השתמשו בהאשטאג ככלי חברתי שנועד לחבר בין קבוצה של "ציוצים" או לחבר בין "ציוץ" אינדיווידואלי לבין נושא רחב יותר. (Thorson et al., 2016) בהקשר של המחקר הנוכחי, השימוש בהאשטאג "זום" ב"טיקטוק" אפשר לתלמידים לא רק לתקשר ביניהם, אלא גם להתחבר לקהילה מדומינת שעוסקת בנושא של למידה מקוונת, וזאת במהלך התפשטות מגפה עולמית שהגבילה משמעותית את היכולת לקיים קשרים חברתיים פנים אל פנים.

מבחינת המפתחים של "טיקטוק", הפלטפורמה נועדה לשמש לצרכים בידוריים באמצעות שימוש יצירתי במאפיינים שלה, ולכן לא עודדו הפצה של תכנים פוליטיים (Vitikainen et al., 2020). מנגד, ישנם צעירים שבחרו להשתמש בזמינויות של "טיקטוק" דווקא כדי להעלות לסדר היום הפוליטי והתקשורתי נושאים חברתיים-פוליטיים מלמטה למעלה ואף לבצע אקטיביזם מקוון (Vitikainen et al., 2020); זאת גם באמצעות ביצוע פעולות מחאה המותאמות להם באופן אישי, כחלק ממחאה קולקטיבית רחבה יותר (Bennett & Segerberg, 2012). בהקשר זה חשוב לציין את האלגוריתם של "טיקטוק", המתאים למשתמשים באופן אישי את הסרטונים הזמינים להם לצפייה. בכל כניסה לפלטפורמה, סרטונים אלו יופיעו תחת העמוד "עבורך" (For You). האלגוריתם בוחר את הסרטונים לא רק לפי כמות ה"לייקים" (סימוני "אהבתי!"), התגובות והצפיות בהם, אלא גם לפי הסרטונים שבהם המשתמשים צפו בעבר, התיוגים שלהם ועוד (Hayes et al., 2020). לכן, סרטונים חברתיים-פוליטיים (או סרטונים בכל נושא אחר) לא בהכרח יגיעו לקהל היעד שלהם, אלא אם המשתמשים עצמם הביעו עניין בסרטונים כאלה בעבר או איתרו אותם באמצעות חיפוש עצמאי (Vitikainen et al., 2020).

"טיקטוק" כמדיום חברתי מולטי-מודאלי

ההתייחסות ל"טיקטוק" כאל משחק קולנועי וירטואלי מובנה נובעת כנראה מאפשרויות הנרחבות הגלומות בפלטפורמה (Bresnick, 2019, p. 1). ניתן לצלם, לערוך ולהפיץ במהירות ובקלות סרטונים קצרים (בין 15 שניות לדקה), שחוזרים על עצמם במחזוריות (Anderson, 2020). המאפיינים המגוונים מאפשרים לא רק לבצע עריכת וידאו (כולל שימוש במסננים [פילטרים], במסך מפוצל, במסך ירוק, במציאות רבודה ועוד), אלא גם לערוך סאונד (ניתן להשתמש בפסקול הלוקוח מספרייה עצומה של סאונד הכולל אישור מבחינת זכויות יוצרים או לערוך מוזיקה וצלילים מקוריים). ניתן גם להוסיף לסרטונים טקסטים מילוליים ללא הגבלת תווים (אם כי לא ניתן לשתף רק טקסט מילולי שהוא לא חלק מסרטון).

הייחודיות של הפלטפורמה מתבטאת גם בהיבטים האינטראקטיביים המולטי-מודאליים שלה, המשלבים בין דימויים חזותיים, טקסטים מילוליים וסאונד; למשל משתמשים יכולים לבחור להשיב לסרטונים משתמשים אחרים שיתפו באמצעות יצירת סרטון תגובה (Hayes et al., 2020). לתפיסתם של קרס וואן ליון (Kress & Van Leeuwen, 2001), יש להסתכל על מולטי-מודאליות כעל עקרונות סמיטיים משותפים הפועלים במצבים שונים, במהלכם ובתוכם. חשוב לציין כי לפי תפיסה זו אין מדרג בין אמצעי המדיה השונים המרכיבים את הטקסט, אלא יחסי גומלין. לכן, כשמנתחים את הסרטונים והפוסטים ב"טיקטוק", יש צורך להתייחס גם לסאונד וגם לטקסט המילולי שמופיע בסרטון ובפוסטים. כך ניתן לקבל תמונה מלאה יותר גם על האופן שבו צעירים משתמשים ב"טיקטוק" כדי להשמיע את קולם בנושאים חברתיים-פוליטיים.

ליטרט (Literat, 2021) בחנה לראשונה את התחושות והחויות הנוגעות ללמידה מקוונת במהלך מגפת הקורונה, באמצעות סרטונים שתלמידים בארצות הברית יצרו ושיתפו ב"טיקטוק" תחת ההאשטאג הפופולרי "onlineschool". סרטונים אלו משקפים את נקודת מבטם האינדיווידואלית של התלמידים בכל הנוגע להתנסותם בלמידה המקוונת ואף מציפים את הקשיים שאיתם הם התמודדו ואת התחושות המורכבות שנבעו מכך. כמו כן – ובניגוד לנורמות הרווחות בפלטפורמות מקוונות אחרות (כמו "אינסטגרם"), בתכנים שנותחו מ"טיקטוק" הצעירים לא הציגו את חייהם כאידיאליים, אלא השתמשו בפלטפורמה כמרחב לפורקן של רגשות וחויות (Literat, 2021).

בהמשך למחקרה של ליטרט, מחקרנו בחן נושא זה בהקשר הישראלי, מתוך מטרה להתמקד בדרך שבה צעירים נעזרים בזמינויות של "טיקטוק" כדי לבטא חויות ועמדות חברתיות-פוליטיות באמצעות יצירה של תוכן מולטי-מודאלי. ישנם מחקרים אשר בחנו ביטוי מקוון במהלך תקופת הקורונה בישראל באמצעות התמקדות בהומור מקוון, שכלל הפצה של תוכן ויראלי או "ממים" אינטרנטיים (Lemish & Elias, 2020; Sebba-Elran, 2021). אולם מחקרים אלו לא התמקדו בתלמידים או בדרך שבה השתמשו בזמינויות של המדיה החברתיים. שאלת המחקר שהנחתה אותנו היא, כיצד תלמידים בישראל נעזרו בזמינויות של "טיקטוק" כמדיום חברתי מולטי-מודאלי כדי לבטא את חוויותיהם בנושא הלמידה המקוונת במהלך סגרי הקורונה.

מתודולוגיה

מקרה המבחן

ב-15 במרץ 2020 – לראשונה בתולדותיה של מדינת ישראל – מערכת החינוך הושבתה במלואה, והתבצע מעבר ללמידה מקוונת, זאת עקב התפשטות מגפת הקורונה. סקר מטעם משרד החינוך שנערך בשנת 2020 בקרב ציבור המורים העלה כי נחו קשיים רבים בכל הנוגע ללמידה מקוונת במהלך הסגרים, החל באי-עמידה ביעדים פדגוגיים וחוסר הכשרה מתאימה בכל הקשור ללמידה מתוקשבת וכלה בחוסר היכולת להעניק מענה יעיל לתלמידים מתקשים (רטנר ואחרים, 2020). סקר נוסף שהתבצע מתוך מדגם מייצג בקרב ציבור ההורים הצביע על קשיים דומים (רטנר ואחרים, 2020). עם זאת, לא נערך סקר דומה בנושא בקרב התלמידים עצמם.

המחקר הנוכחי משתייך לאסכולה המדגישה את החשיבות של מחקר מוכוון ילדים (child-centered methodology) כפי שקבעו ג'יימס ואחרים (Livingstone et al., 2014, p. 2). כדי להיחשף לחוויותיהם ועמדותיהם של התלמידים בישראל בכל הנוגע ללמידה מקוונת בשעת חירום, המחקר הנוכחי – בדומה למחקרה של ליטרט (2021), שהתבצע בארצות הברית – פנה לפלטפורמה של "טיקטוק", שכה דומיננטית בחייהם. עם זאת, המטרה כאן הייתה לא רק לבחון את תוכן הפוסטים

והסרטונים העוסקים בלמידה מקוונת שתלמידים העלו ל"טיקטוק", אלא גם להתמקד בדרך שבה הם השתמשו בזמינויות הייחודיות של הפלטפורמה כדי להביע את עצמם. הדבר מהווה נקודת מבט נוספת וייחודית על אופני ההשתתפות של צעירים בישראל בנושאים חברתיים-פוליטיים במדיום חברתי בידורי.

גוף המחקר ואיסוף הנתונים

גוף המחקר כלל 200 פוסטים שהועלו לפלטפורמת "טיקטוק" תחת ההאשטאג "זום" במהלך הסגר השני (18.09.20–29.11.20) והסגר השלישי (07.02.21–08.01.21), שהוטלו בישראל עקב התפשטות מגפת הקורונה. לצורכי מחקרנו, הניתוח התמקד בפוסטים הכוללים סרטונים, טקסט מילולי, האשטאגים ותגובות. יש לציין כי מכיוון שהמשתתפים הם קטינים מתחת לגיל 18, פניהם ופרטים מזהים אחרים טושטשו. ההאשטאג "זום" משמש כאן ככלי מתודולוגי עבור בניית גוף המחקר, זאת באמצעות התמקדות באותם בני נוער שלא רק העלו תכנים בנושא למידה מרחוק, אלא בחרו לתייג אותם בהאשטאג זה, וכך לכוונם לקהל מדומיין של בני גילם אשר חולקים את אותה חוויה (Literat & Kligler-Vilenchik, 2019). החל מהסגר הראשון, "זום" הפך להיות הפלטפורמה הנפוצה במערכת החינוך (לעומת פלטפורמות אחרות, כגון "גוגל קלסרום" ו"מודל") כדי להעביר באמצעותה שיעורים סינכרוניים לתלמידים (רטנר ואחרים, 2020). עד היום, האשטאג זה צבר כ-15 מילון צפיות.

במרץ 2021 היו ב"טיקטוק" 543 פוסטים שתויגו בהאשטאג "זום". בחודש זה נדגמו באקראי 100 פוסטים ששותפו במהלך הסגר השני (18.09.20–29.11.20) ו-100 פוסטים ששותפו במהלך הסגר השלישי (07.02.21–08.01.21). פוסטים אלו כללו סרטונים (הבנויים מקטעי וידאו, תמונות או צילומי מסך), סאונד (פס הקול, שירים, קול רקע (voice over), "ליפסינק", רעשי רקע ועוד) וגם מלל (ששולב בתוך הסרטון או נכתב בתוך הפוסט).

השימוש בהאשטאג "זום" הוא רק במהלך הסגר השני, ולכן לא נדגמו פוסטים במהלך הסגר הראשון, שהחל ב-15 במרץ 2020. בתקופה שבין הסגר השני לבין הסגר השלישי (07.01.21–30.11.20), הלמידה המקוונת המשיכה בעיקר עבור תלמידים בכיתות ה-י. מאחר ומרבית הסרטונים שותפו במהלך הסגר השני והשלישי, לא נדגמו סרטונים מתקופת ביניים זו. גוף המחקר לא כלל פוסטים שהועלו תחת ההאשטאג "זום" על ידי מבוגרים – מורים, הורים, קומיקאים ועוד. בנוסף, חלק מהתכנים עסקו לא בלמידה מרחוק, אלא בערוץ הטלוויזיה לילדים ובני נוער בשם "זום", ולכן גם פוסטים אלו לא נכללו באיסוף הנתונים.

שיטת הניתוח

הפוסטים והסרטונים נותחו לפי מודל שאותו הציעו במחקרם קרס וואן ליוון (Kress & Van Leeuwen, 2001) לצורך ניתוח תכנים מולטי-מודאליים. מודל זה עבר התאמה לתוכן מולטי-מודאלי המיוצר ומופץ ב"טיקטוק". המודל מתבסס על כך שכל תוכן מולטי-מודאלי מורכב מארבע שכבות שאינן מדרגיות: שיח, עיצוב,

הפקה והפצה. שיח הוא ידע חברתי שמובנה במציאות ומתפתח בהקשרים חברתיים מסוימים ובדרכים המתאימות לאינטרסים של גורמים חברתיים בהקשרים אלו. העיצוב הוא כלי סמיוטי להבנת התוכן של שיח במדיום תקשורתי מסוים, ואילו השכבה של ההפקה מתייחסת לתוצר הסופי, שמתוכנן בשכבת העיצוב (פוסט, סרטון, "מם" אינטרנטי ועוד). לבסוף, המרחב המקוון שבו מתבצעת ההפקה של השיח והתוצר (במקרה זה – "טיקטוק") משפיע גם על העיצוב של המסר. בהתאם למודל זה, בבואנו לחקור סרטונים שתלמידים יצרו ושיתפו ב"טיקטוק", יש צורך לבחון כיצד התמונה הנעה, הסאונד והמלל משתלבים ביחד כדי לשקף תחושות, תפיסות, רגשות וחוויות אינדיווידואליות של התלמידים בכל הנוגע ללמידה מרחוק. בנוסף לניתוח ברמות הפוסט והסרטון, נערך ניתוח רוחבי בין הסרטונים השונים, תוך ניסיון לאתר לאורכם מאפיינים דומים מבחינת השימוש בזמינויות של "טיקטוק" ככלי ביטוי. ניתוח זה העלה שלושה סגנונות רטוריים שהיוו עבור הצעירים כלי ביטוי לעיסוק בחוויותיהם מהלמידה מרחוק ואף שימשו להבעת תחושות מורכבות שנוצרו עקב המצב החדש שנכפה עליהם (Literat, 2021). שלושת הסגנונות הללו יפורטו בפרק הממצאים.

ממצאים

הסרטונים בגוף המחקר חולקים מאפיינים דומים במספר היבטים בשכבות של ההפקה וההפצה (Kress & Van Leeuwen, 2001). לדוגמה, ניכר דמיון בהיבטים חזותיים (שימוש בסלפי, בפונקציות עריכת וידאו ועוד), קוליים (שימוש ב"ליפסינק" ובפונקציות עריכת סאונד) ומילוליים (כולל עצם השימוש בהאשטאג "זום"). להלן ננתח את הסרטונים על פי שלושה סגנונות רטוריים, שהיוו למעשה כלים שבהם השתמשו תלמידים לביטוי חוויותיהם בנושא הלמידה המקוונת במהלך סגרי הקורונה: הומור, ביטוי אישי ואינטראקטיביות. מתוכם, שני הסגנונות הדומיננטיים הם הומור (91 סרטונים) וביטוי אישי (72 סרטונים), זאת לעומת הסגנון אינטראקטיביות (37 סרטונים).

הומור

מחקרי תקשורת מגדירים הומור כבעל פונקצייה תקשורתית; כלומר, הומור מהווה לא רק אמצעי להקנטה, להפגת שעמום או למשיכת תשומת לבם של אחרים, אלא גם מסייע בהתמודדות עם מצבים חדשים (במקרה זה: מעבר ללמידה מקוונת עקב התפשטות של מגפה עולמית) ולניהול משא ומתן עם הסביבה החברתית (במקרה הזה, הורים, מורים ומשרד החינוך) (Lynch, 2002). את הסגנון הרטורי של הומור ניתן לחלק לשתי קטגוריות עיקריות: הומור עצמי ו"ממים" אינטרנטיים הומוריסטיים. קטגוריות אלו חולקות מאפיינים דומים, כמו שימוש בצילום סלפי, בפונקציות עריכת וידאו וסאונד, בטקסט מילולי וב"ליפסינק".

הומור עצמי

הומור עצמי (self-deprecating humor) מוגדר כביטוי הומוריסטי שבו הדובר לועג לעצמו (Boxman-Shabtai & Shifman, 2014). בסרטונים שחקרנו, מספר הסרטונים שבהם תלמידים בחרו להשתמש בהומור עצמי הוא גבוה יותר מאשר השימוש ב"ממים" אינטרנטיים והומוריסטיים ובסוגים אחרים של הומור. שימוש בהומור עצמי לא בהכרח סייע לתלמידים להציג את עצמם באור חיובי, אך ייתכן כי דווקא הומור עצמי ייצר תחושת ביטחון ושליטה במצב (Boxman-Shabtai & Shifman, 2014), בייחוד בתקופה שבה חוסר הוודאות שלט במדינה ובמערכת החינוך.

אחד הסרטונים שנותחו מציג שתי סיטואציות מנוגדות באמצעות עריכה מקבילה (ראו תצלום 1). בסיטואציה הראשונה מוצגת תלמידה שמדברת אל החיילת שמראיינת אותה בצו הראשון, עם הכיתוב: "אני בצו ראשון מספרת למראיינת שאני תלמידה מצטיינת לא מפספסת אף שיעור". לאחר מכן רואים את התלמידה ישנה במיטה, וכאן נכתב: "גם אני בזמן כל שיעור..." המעבר החד בין שני שירים שנערכו לרמיקס אחד מעיד גם הוא על ההפרדה בין שתי הסיטואציות: התדמית שהתלמידה מציגה במיון לקראת הגיוס הצבאי, לעומת מה שלתפיסתה מתרחש במהלך הלמידה המקוונת. לא ברור אם הביקורת כאן היא של התלמידה על עצמה, על שאינה עומדת בסטנדרט של תלמידה מצטיינת, או אולי על עצם הסיטואציה של למידה מרחוק, שבה אפשרי לבלות כל שיעור בשינה במיטה. מבחינת שפה חזותית, בסרטון התבצע שימוש בצילום של נקודת מבט (point of view shot), המאפשר לצעירים לפרש אירועים חברתיים באופן פעיל ויצירתי (Ebbrecht-Hartmann & Divon, 2020).

תצלום 1: הומור עצמי

בסרטונים אחרים, תלמידים בחרו בשכבה של ההפקה (Kress & Van Leeuwen, 2001) כדי לכתוב טקסט מילולי, בעוד הסרטון עצמו ופס הקול הם שחקני המשנה. תחת הכותרת: "שיחה שלי ושל אבא בבוקר שאני רק קמה", תלמידה מתארת במשפטים קצרים סיטואציה הומוריסטית שבה היא מבקשת מאביה להיכנס במקומה לשיעור מתמטיקה ב"זום", לאחר שהיא קמה באיחור (ראו תצלום 2). בתמורה היא מבטיחה לשלם לאביה עשרה שקלים – וזאת באמצעות שלושה מטבעות של חמישה שקלים. שוב, ההומור העצמי ככל הנראה מגלם ביקורת מרומזת על הלמידה מרחוק, שיוצרת חויית לימוד נחותה, הן מבחינת יכולת המעקב אחר הנוכחות (האב יכול להחליף את בתו בשיעור) והן מבחינת רמת הלימוד שמושגת (הילדה טועה בחיבור פשוט). בכל הנוגע לשכבת ההפצה, התלמידה כתבה בפוסט: "תחקו עם קרדיט לפחות...", ובכך הכירה באופן הביטוי הממטי של "טיקטוק", שבו סרטונים רבים מחקים סרטון קודם או מתכתבים עימו.

תצלום 2: שימוש בטקסט מילולי הומוריסטי

בד בבד, תלמידים משתמשים בזמינויות של "טיקטוק" כדי ליצור ולשתף סרטונים של הומור עצמי גם כדי להילחם על תשומת ליבם של המשתמשים האחרים בפלטפורמה, שיש בה זרם בלתי פוסק של תכנים. דוגמה לכך היא תלמידה שמתארת סיטואציה שבה היא חושבת שהיא נכנסה ראשונה לשיעור ב"זום" ומציגה למצלמה פרצופים מצחיקים, ואז מגלה שהמורה שם כבר עשר דקות (ראו תצלום 3). בשכבה של ההפצה התלמידה כתבה בפוסט: "טוב אם זה לא הופך לויראלי אני לא יודעת

מה כן, תכתבו מלא תגובות בשביל שזה יגיע לפוריו" – כלומר, ההומור משרת כאן, מעבר לביטוי עצמי, את המטרה של הפיכת הסרטון לווראלי. כדי לקדם את המטרה הזו, היא תייגה את הפוסט שבו שיתפה את הסרטון לא רק בהאשטאג "זום", אלא גם בהאשטאג הפופולרי "פוריו" (שצבר כ-13 מיליארד צפיות).

תצלום 3: שימוש במסך ירוק

בנוסף, נמצאו מספר מועט של סרטונים שניתן להתייחס אליהם כאל מערכונים. בניגוד להומור עצמי, במערכון השימוש בהומור מופנה כלפי הזולת, לרוב מורים או תלמידים אחרים. ישנו סרטון המציג תלמידה הנמצאת כפותה על הרצפה, כששק שחור על ראשה ופיה חסום (ראו תצלום 4). בצד, על השולחן, יש מחשב נייד שמציג שיעור המתרחש ב"זום". במהלך הסרטון התלמידה נאבקת כדי להשתחרר, וברקע נשמע קול רקע (voice over) המדמה את המורה המקריאה נוכחות: "אורית תירוש – לא פה. אחר כך היא תגיד, הייתי בשיעור...". בתוך הסרטון נכתב: "אוקיי, אבל מה אם אורית תירוש בעצם נחטפה וניסתה לקרוא לעזרה אבל כולם היו בשיעור?" השימוש במולטי-מודאליות מייצר כאן חוסר הלימה בין מה שאנחנו רואים לבין מה שנאמר ונכתב בתוך הסרטון (Boxman-Shabtai & Shifman, 2014), והמסר המועבר מעיד אולי על תחושת הבדידות הקיימת בלמידה מרחוק, כאשר לכאורה לומדים יחד, אך בפועל אין מודעים למצבו של האחר.

תצלום 4: מערכון

"ממים" אינטרנטיים הומוריסטיים

בשכבות של ההפקה וההפצה, הזמינויות של "טיקטוק" מאפשרות ליצור ולשתף "ממים" אינטרנטיים שחולקים את אותם משאבים סמליים (Literat & Kligler, 2019) – לרוב שימוש באותו סאונד ממטי. "ממים" אלו מתפשטים באופן מבוזר בין המשתמשים, מתוך מודעות אחד לשני, באמצעות חיקוי או עיבוד מחודש (remix) (Shifman, 2014). הדבר נובע מכך שבכל פוסט ב"טיקטוק" יש קישור לעמוד שממנו נלקח הסאונד שהשתמשו בו בסרטון. משתמש שמעוניין בכך, יכול לערוך בקלות סרטון חדש עם אותו הסאונד באמצעות לחיצה על "השתמש בסאונד זה". בכל הסגנונות הרטוריים בפרק הממצאים ניתן למצוא סרטונים שבהם תלמידים נעזרו בסאונד שנוצר על ידי משתמשים אחרים, ולכן מדובר ב"ממים" אינטרנטיים (Shifman, 2014), אך הקטגוריה הנוכחית מתמקדת ספציפית ב"ממים" הומוריסטיים שעוסקים בנושא של למידה מקוונת.

דוגמה לשימוש ב"ממים" אינטרנטיים ניתן לראות בשני סרטונים שבהם מוצגות תלמידות כשהן מבצעות "ליפסינק" המחקה את דמותה של אם ששואלת את בנה: "איך היה בזום היום?" והילד משיב: "עשיתי שיעור חשבון וקקי בו-זמנית". בפוסטים שבהם שותפו שני הסרטונים יש קישור לעמוד ב"טיקטוק" שממנו נלקח הסאונד, אשר כולל 419 סרטונים (נכון ל-16 באפריל, 2021). מתוך הסרטונים שמופיעים

בעמוד ניתן לזהות את הסרטון המקורי שממנו נלקח הסאונד, שהפך להיות "מס" אינטרנטי (הוא מסומן כ"מקורי" ומופיע בראש העמוד). כל הסרטונים בעמוד משתמשים באותו סאונד כמשאב סמלי, שככל הנראה זכה לפופולריות מאחר שהוא ביטא באופן הומוריסטי חוויה שהתלמידים התחברו אליה – אולי החוויה המשונה של החיבור שבין המרחב הציבורי של בית הספר לבין המרחב הביתי של התלמידים שבו התבצעה הלמידה המקוונת בפועל.

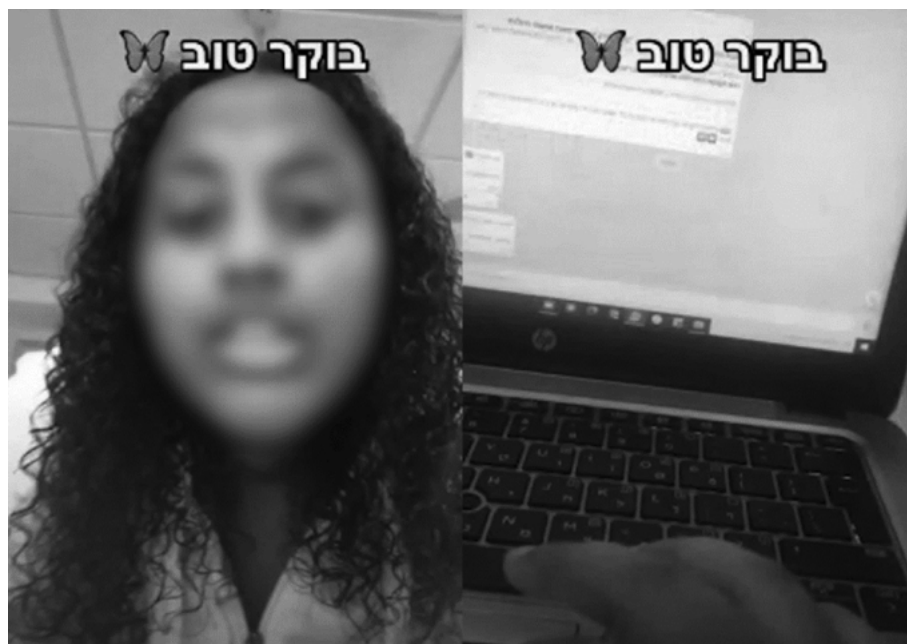
חשוב לציין שבסרטונים שנותחו ישנם מקרים מועטים שבהם צעירים השתמשו בהומור כדי לנהוג בבריונות מקוונת כלפי אחרים. במקרה אחד, אשר הגיע גם לדיווח בעיתונות (אודם, 2020), תלמיד ישראלי העיר הערה פוגענית כלפי המורה במהלך שיעור מקוון, כאשר חשב בטעות שהמיקרופון שלו סגור. תלמיד אחר צילם את המתרחש ושיתף את הסרטון, אשר הופץ בהעתקים שונים ב"טיקטוק". אכן, בהיעדר פיקוח על התכנים שמופצים ב"טיקטוק", ישנו חשש שתוכן פוגעני יהפוך בקלות ובמהירות (לפעמים תוך מספר דקות) להיות ויראלי, מבלי שמוסרת זהותם של הקורבנות. עם זאת, חשוב לציין כי במהלך ביצוע המחקר לא נמצאו סרטונים נוספים אשר נועדו להקניט מורים, הורים או תלמידים אחרים או לשמש כאמצעי לבריונות כלפיהם, כמו גם אתגרי "טיקטוק" מסוכנים שמשרד החינוך מזהיר מפניהם (כהן-אביגדור, 2019).

ביטוי אישי

בעידן המדיה החברתיים, צעירים מרבים להשתמש בפלטפורמות המקוונות כדי להציג את חייהם הפרטיים ולעסוק בנושאים שמהותיים עבורם מתוך עולמם הפרטי (boyd, 2014). בתוך כך, הזמינויות של "טיקטוק" כמדיום חברתי מאפשרות לצעירים לשתף פרטים מחייהם האישיים, כשהם חשים שלא יהיו נתונים לביקורת ולפיקוח מצד גורמים, כמו הורים ומורים, ומניחים שאלו לא יהיו חלק מהקהל שלהם (Literat, 2021). בויד טענה שאחת המטרות של תיעוד אישי מקוון הוא קבלת תמיכה מקבוצת השווים. בסרטונים שניתחנו, הסגנון של "ביטוי אישי" נחלק לשלוש קטגוריות עיקריות: יומן רשת בווידאו, יומן רשת אישי וביטוי אינדיבידואלי של מחאה.

יומן רשת בוידאו

חלק מהסרטונים מתמקדים בתיעוד שגרת יומם של התלמידים במהלך הלמידה המקוונת באמצעות צילום של יומן רשת בוידאו (או "ולוג"). דוגמה בולטת לכך היא סרטון של תלמידה, שבו היא צילמה את עצמה תוך כדי שהיא מדברת למצלמה: "בוקר טוב חברים, השעה 8:25 ואני עוד שנייה ב'זום'. בגלל הקורונה לא למדתי איזה שבועיים. פספסתי מלא מבחנים ומתכונת. אני צריכה לחזור לשגרה" (ראו תצלום 5).

תצלום 5: יומן רשת בווידאו

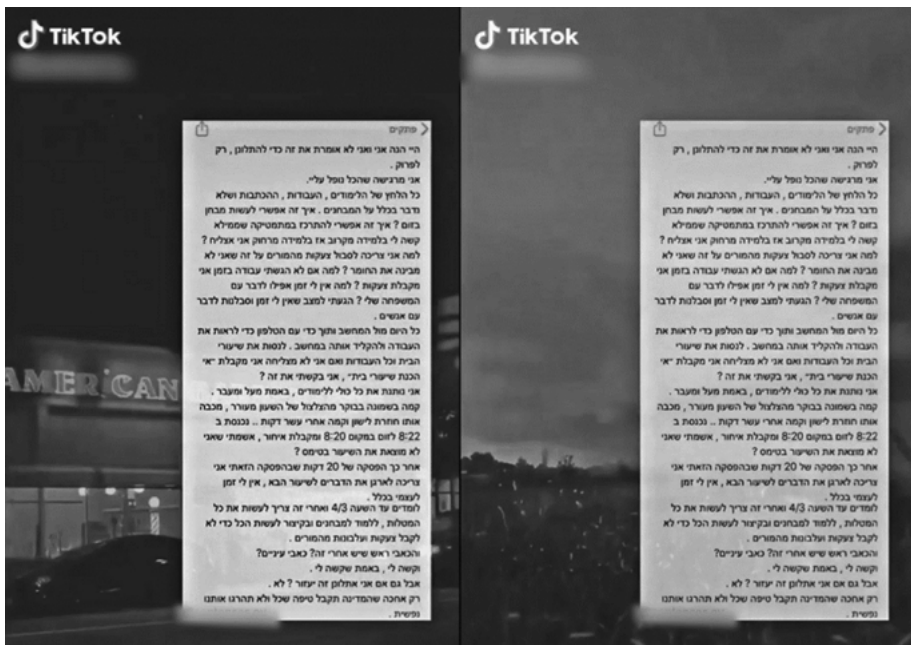
בכל הנוגע לשפה חזותית, מדובר בסגנון של ביטוי אישי שבו התלמידה מדברת למצלמה באמצעות צילום סלפי, שפה צילומית הנתפסת כמציגה נרטיב אוטוביוגרפי (Fallon, 2014). צילום סלפי מציג מצב שבו התלמידה היא חלק מהמרחב הנראה בסרטון, בזמן שהיא מרכיבה את הקומפוזיציה ויוצרת את הסרטון באופן גלוי. נקודה זו תומכת ברצונם של התלמידים – אשר לפרקים מואשמים בשימוש במניפולציות חזותיות (Ebbrecht-Hartmann & Divon, 2020) – להציג ממד של אותנטיות בסרטונים שלהם, כי הנעשה מאחורי הקלעים מתמזג עם החזית המצולמת (Frosh, 2015). יש לציין שהסרטונים המצולמים בסגנון יומן רשת אישי נוגדים במידה מסוימת את השפה החזותית של "טיקטוק", שמנסה לבדל את עצמו מפלטפורמות, כמו "יוטיוב", שמזוהות יותר עם יומני רשת מצולמים.

אף שהמטרה העיקרית של הסרטונים שהופקו בסגנון יומן רשת אישי מצולם אינה בידורית, בכל זאת מתבצע בהם שימוש נרחב במרכיבים שנפוצים ב"טיקטוק": צילום סלפי, "ליפסינק" ועריכת וידאו וסאונד. התלמידים שיצרו ושיתפו את הסרטונים ביצעו שימוש במרכיבים אלו כנראה כדי להכניס את המשתמשים האחרים לעולמם האישי. בו-זמנית, הבחירה בהם יכולה להעיד גם על רצונם של היוצרים להגדיל את מספר הצופים בסרטון ולהפיץ אותו הלאה. בהתאם לכך, כמעט כל הסרטונים בסגנון הזה תויגו בהאשטאגים הפופולריים, כגון: "פוריו", "פוריושאל" ו"ביתספרלמוזיקה".

יומן רשת אישי

מושג הזמינויות מצביע על יכולתם של משתמשים לעשות שימוש בפלטפורמות המקוונות גם באופן הנוגד במובן מסוים את כוונת היוצר (Evans et al., 2006). היבט זה משתקף בבחירה של תלמידים לתעד את תחושותיהם באמצעות כתיבת טקסט, זאת אף שלא ניתן לשתף ב"טיקטוק" טקסט מילולי בלבד, אלא רק כשהוא מופיע בתוך סרטון. בבחירתם, התלמידים למעשה מתנגדים למגבלה של "טיקטוק" ונותנים עדיפות למילים על פני שימוש בדימויים חזותיים. הסרטון משמש כאן רק כרקע חזותי למלל, ותפקידו של הסאונד הוא להעצים את ההיבט הרגשי של התחושות המורכבות המוצגות בטקסט המילולי.

כך, לדוגמה, תלמידה אחת בחרה לבטא באמצעות כתיבת טקסט ארוך את רגשותיה והקשיים שאיתם היא מתמודדת (ראו תצלום 6): "אני מרגישה שהכל נופל עליי [...] איך זה אפשרי לעשות מבחן בזום? אבל גם אם אני אתלונן זה יעזור? לא. רק אחכה שהמדינה תקבל טיפה שכל ולא תהרוג אותנו נפשית". ניתן להניח שיצירת הסרטון ושיתופו אפשרו לתלמידה לבטא את תחושותיה המורכבות בכל הנוגע לקשיים שחווה במהלך הלמידה המקוונת, ואולי גם לקבל תמיכה מקבוצת השווים שלה המשתמשים גם הם בפלטפורמה.

תצלום 6: יומן רשת אישי

בניגוד לשפה הנהוגה ב"טיקטוק", התלמידה לא תרגמה את חוויותיה בסרטון, אלא השאירה אותם כטקסט כתוב, באופן שמזכיר יותר פוסט ב"פייסבוק". מילים אלו מופיעות בסרטון "סטייץ"⁴. לפיכך, הסרטון משלב בתוכו את פס הקול של הסרטון

4 Stitch – סרטון שנוצר כתגובה לסרטון אחר ששותף ב"טיקטוק", המשלב קטעים מהסרטון המקורי.

המקורי, הכולל סאונד אלקטרוני ("Øfdream/Thelema"). בעוד שברובד הגלוי לא ניתן לראות קשר בין הדימויים החזותיים המוצגים בסרטון למה שנכתב בטקסט, המנגינה מעצימה את הפן הרגשי של המילים באמצעות המקצב הדרמתי שלה. דוגמה מעניינת נוספת היא סרטון שהטקסט המילולי בו הוא בסגנון מכתב רשמי הממוען באופן ישיר למורים (ראו תצלום 7): "מורה יקר/ה תודה על המאמצים שלך ללמד אותנו ואנחנו יודעים שקשה לך רק לראות קוביות שחורות, אבל גם לנו יש צד בסיפור [...] אנחנו לא פותחים מצלמות כי לא לכולם יש את הביטחון העצמי לפתוח מצלמה או שהמצלמה לא עובדת [...] אבל בסה"כ זו תקופה שכולנו עוברים ביחד אז בואו נדון לכך זכות כל צד בסיפור".

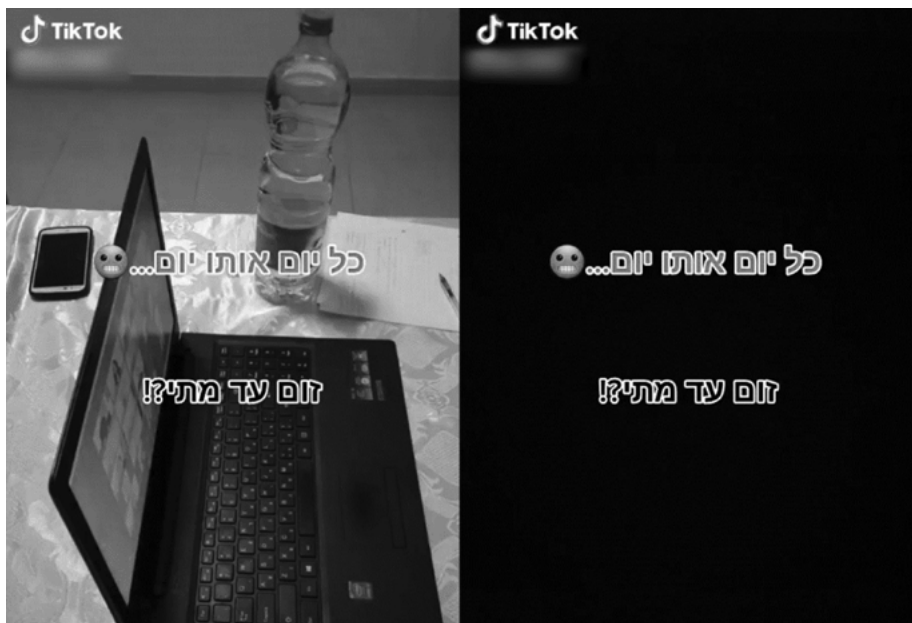
תצלום 7: פנייה למורים

בסרטון נעשה שימוש בשיר לועזי שמילותיו עוסקות בפער בין התחושה של אחרים שהכול בסדר, לבין תחושה פנימית של ייאוש: "ושקעתי באוקיינוס. טובעת, אבל אני דוממת. למרות זאת, כולם חושבים שאני צפה" (תרגום מהשיר "Changes", של הייד). ספק אם הקהל המדומיין לסרטון זה הוא אכן המורים, שכן היה ברור – גם ליצרת הסרטון – שרוב המורים אינם משתמשים בפלטפורמה של "טיקטוק" ולכן לא ייחשפו לסרטונים האלו. מנגד, בפוסט שבו הסרטון שותף, יוצרת הסרטון הזמינה את התלמידים המשתמשים ב"טיקטוק" לשלוח אותו למוריהם: "אם רציתם לשלוח למורה משהו פחות חצוף ויותר נגיש, בבקשה". הסרטון אף הביא לידי יצירת שיח של תגובות, שבהן תלמידים אחדים העידו כי גם הם חווים את התחושות שמוצגות בסרטון, ואף שאלו איך ניתן לשלוח אותו למורה בעילום שם.

ביטוי אינדיווידואלי של מחאה

הסגנון של ביטוי אישי כולל גם סרטונים שבהם תלמידים יצרו תוכן מולטי-מודאלי כדי לבטא עמדות של מחאה נגד הלמידה המקוונת. ניתן לראות זאת כחלק מהשימוש שעושים צעירים במדיה החברתיים כדי להשתתף במחאה קולקטיבית בנושאים חברתיים-פוליטיים, תוך ביטוי המותאם להם אישית (Bennett & Segerberg, 2012; Literat & Kligler-Vilenchik, 2019).

בקטגוריה הנוכחית, כל המרכיבים של התוכן המולטי-מודאלי (הדימויים החזותיים, פס הקול והטקסט המילולי) נוצרו כדי לבטא מחאה בריש גלי, לרוב נגד האופן שבו התנהלה הלמידה המקוונת: החל מתחושות קשות של התלמידים שהם אינם מקבלים עזרה ותמיכה, וכלה בדרישות שנתפסו בעיניהם לא הוגנות, כמו הדרישה להפעלת המצלמה במהלך השיעור. אחד מהסרטונים הבולטים הוא של תלמיד שצילם את המחשב הנייד שלו מבלי לחשוף את פניו (ראו תצלום 8). בשכבה של ההפקה, הסרטון נקטע לפרקים על ידי מסך שחור, ובו מופיע הכיתוב: "כל יום אותו יום... זום עד מתי?!" כיתוב זה מסונכרן עם סאונד של יריות שנורו מאקדח. השילוב בין ההיבט החזותי של המחשב הנייד, המשמש ללמידה, לבין המילים המציגות תחושת ייאוש והסאונד המביע אלימות, מבטאים כנראה את מחאתו של התלמיד כלפי הלמידה מרחוק והגורמים האחראיים לה.

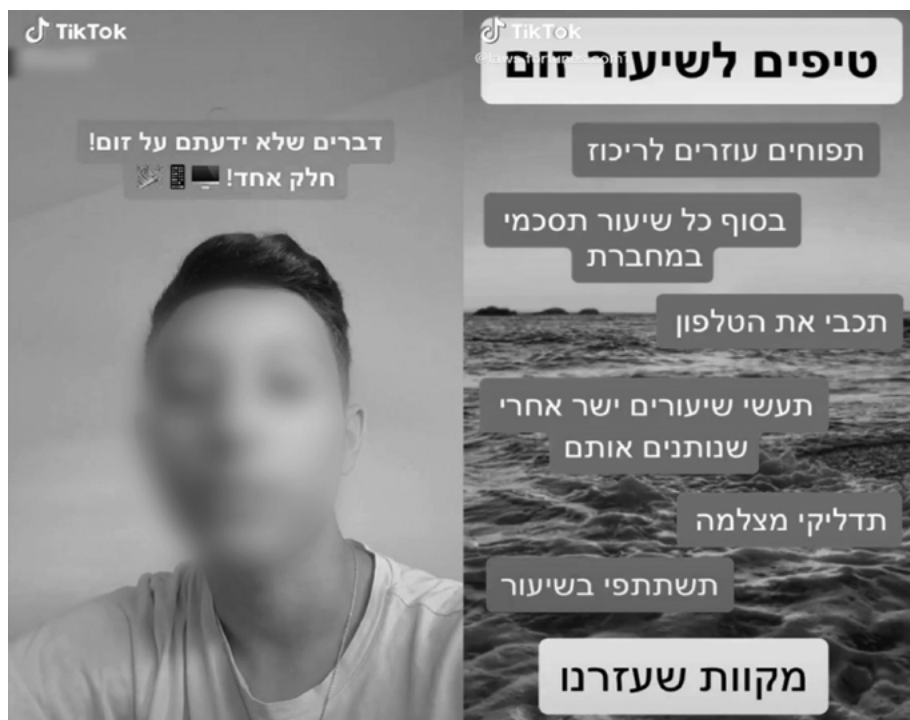
תצלום 8: מחאה אינדיווידואלית

אינטראקטיביות

בעוד ששני הסגנונות הקודמים מתמקדים בשכבה של העיצוב, הסגנון השלישי – אינטראקטיביות – מתמקד בשכבת ההפקה (Kress & Van Leeuwen, 2001). כאן אנו רואים שימוש של תלמידים בזמינויות של "טיקטוק" כדי ליצור סרטונים שנועדו להפעיל את המשתמשים האחרים. שיפמן (Shifman, 2007) התייחסה לאינטראקטיביות כאל טקסט מולטי-מודאלי מקוון שנועד לגרום למשתמשים הנחשפים אליו לבצע פעולות נוספות, מעבר לצפייה בו. סגנון זה כולל בתוכו שלוש קטגוריות מובחנות: מדריך למשתמש ב"זום", סקר וסרטוני תגובה.

מדריך למשתמש ב"זום"

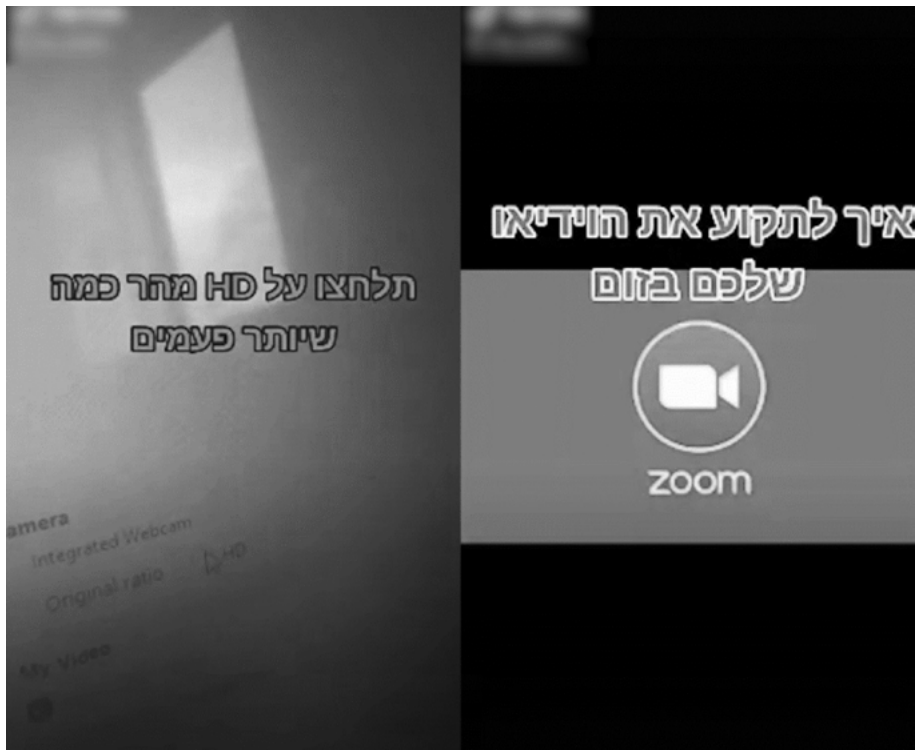
המדיה החברתיים מספקים לתלמידים מרחבים אוטונומיים יחסית, שבהם הם יכולים לעסוק בלמידת עמיתים מחוץ לטווח הפעילות של הורים, מורים ומבוגרים אחרים בעלי סמכות (Ito, 2010). היבט זה בא לידי ביטוי בצורך של התלמידים לשותף ב"טיקטוק" סרטונים שמטרתם להקל על התהליך המקוון של הלמידה ולהפוך אותה להיות יעילה יותר, בין אם בפן הארגוני-פדגוגי, באמצעות מתן עצות ללמידה ב"זום", ובין אם בפן הטכנולוגי, על ידי הצגה של מאפיינים טכנולוגיים הקשורות אליו (ראו תצלום 9). יש לציין כי גם מחקרה של ליטרט (Literat, 2021) מעיד על כך שתלמידים בארצות הברית הפיקו ושיתפו סרטונים ב"טיקטוק" בעת התפשטות מגפת הקורונה הן כדי לחפש תמיכה ממשתמשים אחרים והן כדי להעניקה להם בהקשר של למידה מקוונת.

תצלום 9: "טיפים" ללמידה יעילה ב"זום"

בסרטונים שנותחו, למידת עמיתים (Ito, 2010) באה לידי ביטוי באמצעות סרטוני הדרכה שיצרו תלמידים עבור חבריהם, ואשר עסקו באחד משלושת הנושאים הבאים: מתן עצות ללמידה מקוונת יעילה יותר, היכרות עם המאפיינים הטכנולוגיים של ה"זום" והדגמה כיצד ניתן "להבריז" משיעורים מקוונים. ההיבט האינטראקטיבי כאן בא לידי ביטוי בדרישה המרומזת מהצופים ליישם את ההוראות והעצות המוצגות בו. כחלק מהיבט זה, באחד הסרטונים המציג עצות ללמידה יעילה ב"זום" היוצר שואל: "עזרנו לכם? לעשות עוד כאלה?"

חשוב לציין שבמהלך הסגר השני, רוב הסרטונים בקטגוריה הזו התמקדו בהיבטים חיוביים: איך להפוך את הלמידה ב"זום" לאפקטיבית יותר, ואיך להשתמש בו כדי לשפר את חוויית המשתמש (כמו הוספה של מסננים למצלמה ב"זום" כדי לייפות את התמונה). מנגד, בסגר השלישי, מרבית הסרטונים התמקדו בהיבטים של התנגדות ללמידה מקוונת: כיצד להישמע מקוטעים ב"זום" בכוונה, כיצד לזייף תמונה או וידאו כדי לא לנכוח בשיעור ועוד (ראו תצלום 10). ייתכן כי מגמות אלה מעידות על עייפותם של התלמידים מהלמידה מרחוק, שהתגברה מסגר לסגר. יש צורך גם להתייחס לעובדה שתלמידים – הרבה לפני התפרצות מגפת הקורונה והמעבר ללמידה מקוונת – נעזרו במדיה חברתיים כמרחב לפורקן של תסכולים כלפי בית הספר (Literat, 2021), כולל שיתוף תכנים מקוונים המדגימים כיצד ניתן לרמות את המערכת.

תצלום 10: "ככה מבריזים משיעור ב-2021"

סקר

בדומה למדריך למשתמש ב"זום", גם בקטגוריה הזו התבצעה פנייה ישירה לתלמידים כקהל המדומיין בכל הנוגע ללמידה מקוונת. בניגוד לקטגוריה הקודמת, הסרטונים המשתייכים לקטגוריה זו מיסדו את האינטראקטיביות באמצעות סקרים: שאלת רב-ברירה או שאלה סגורה ומתן הנחיות לכתיבת התשובה, למשל באמצעות כתיבת תגובה או סימון "לייק". גם כאן התבצע שימוש במרכיבים אינטראקטיביים במטרה להביא למעורבות פעילה של הצופים בתוכן המקוון.

ייתכן כי מאחר שהסגנון הרטורי של סקר אינו אופייני ל"טיקטוק", יוצרי הסרטונים משתמשים לעיתים בשכבת ההפקה (Kress & Van Leeuwen, 2001) בשפה שמאפיינת יותר את ה"טיקטוק", כמו שימוש ב"ליפסינק" ובריקוד, וזאת תוך כדי הצגת הסקר. אחת הדוגמאות הבולטות היא של תלמידה אשר יצרה סרטון שבו הפריים למעשה מחולק לשניים (ראו תצלום 11): בפניה השמאלית בחלק התחתון של המסך רואים את התלמידה רוקדת ומבצעת "ליפסינק" לשיר לועזי פופולרי ב"טיקטוק" ("Adderall", בביצוע "פופ הונה"). בחלק העליון של הפריים נכתבה באותיות דפוס גדולות השאלה: "אתם אוהבים זום?" ואז מוצגות כמה אפשרויות בחירה, תוך שילוב בין מילים וסמלונים (אימוג'ים). תוצר השילוב יוצר סתירה לכאורה, שכן לא ניתן להצביע על קשר רעיוני או תוכני גלוי בין תוכן הסקר לבין ביצוע "ליפסינק" וריקוד. כך, בעוד שמטרתה של היוצרת הייתה ככל הנראה להוסיף עניין לסרטון, בפועל, תשומת הלב הוסטה מהסקר לעבר הריקוד.

השאלות המוצגות בסרטוני הסקר מביאות לעיתים את התלמידים האחרים – שלא בהכרח מכירים אחד את השני – להשיב בתגובות, והדבר מהווה פתח לשיח מתמשך סביב הנושא (Lange & Ito, 2010). באמצעות הצגת השאלה והשיח שמתפתח בעקבותיה משתקף בסרטונים אלו הצורך של התלמידים בתחושה של שותפות גורל, עקב המצב המורכב שנכפה עליהם. היבט זה בולט בסרטון שבו תלמידה כתבה: "יש לי שאלה לילדי ישראל שאתם לא נכנסים לזום הורים שלכם כועסים עליכם שיש לכם חיסור/איחור וכאלה? עליי כן, אבל יש הורים שלא אכפת להםם" (ראו תצלום 11).

תצלום 11: ביצוע סקרים

גם כאן – בדומה לסרטון הקודם – לצד הצגת השאלה, יוצרת הסרטון בחרה לבצע "ליפסינק" לשיר לועזי פופולרי של הזמרת אריאנה גרנדה, "34+35", תוך כדי ריקוד. כיוון שהתלמידה תייגה את הפוסט גם בהאשטאג "פוריו" בעברית ובאנגלית, ניתן להניח שהשימוש בשפה הרווחת ב"טיקטוק" נועד לסייע לסרטון לזכות בצפיות מרובות. בכל זאת, המסר של יוצרת הסרטון בנושא של למידה מרחוק הדהד בקרב חלק מצופיו ואף יצר דו-שיח עם צופה שציינה בתגובתה שהיא חווה תסכול מהפיקוח של ההורים והמורים בכל הנוגע לאופן הלמידה שלה ב"זום". במקרה של הסרטון הזה, היוצרת אף תייגה את הפוסט גם בהאשטאג הבינ-לאומי "onlineschool" ובכך בחרה להתחבר לקהל מדומיין גלובלי, שאולי חווה קשיים דומים בכל הנוגע ללמידה מקוונת ב"זום" בעת מגפה עולמית (Literat, 2021).

סרטוני תגובה

בניגוד לפלטפורמות אחרות של מדיה חברתיים, "טיקטוק" מאפשר למשתמשים להגיב על תכנים לא רק באמצעות תגובה כתובה, אלא גם באמצעות יצירת סרטוני תגובה (התלמידים מצלמים את עצמם כשהם מגיבים לסרטון המקורי), "דואט" (סרטון תגובה המופיע לצידו השמאלי של הסרטון המקורי, באמצעות עריכה של מסך מפוצל) או "סטייץ" (Hayes et al., 2020). התוצאה היא התכתבות בין תוכן הסרטון המקורי לתוכן של סרטון התגובה. כלומר, יש כאן דו-שיח אינטראקטיבי מקוון בין התלמידים, שמתבסס על מרכיבים מולטי-מודאליים.

אחד מהסרטונים האלו הוא סרטון "דואט" ששותף במהלך הסגר השלישי, ב-28 בינואר 2021, שבו תלמידה בחרה להגיב לסרטון שמשתמשת אחרת העלתה ב-13 בדצמבר 2020, תקופה שבה לא היה סגר (ראו תצלום 12). גם בסרטון המקורי וגם בסרטון התגובה נכתב "ברוכים הבאים לגלריה שלי". בצד השמאלי של הפריים רואים את הסרטון המקורי, שמתחיל בצילום סלפי של צעירה, תוך כדי שהיא מבצעת "ליפסינק", ואז מוצגות תמונות שלה במקומות שונים בעולם. בצד הימני של הפריים מופיע סרטון התגובה, שגם הוא מתחיל בצילום סלפי. אך בניגוד לסרטון המקורי, בסרטון התגובה מופיעות תמונות של שיעורים ב"זום", שיעורי בית, מבחנים ועוד. באמצעות סנכרון בין התמונות של החופשה בסרטון המקורי והתמונות של למידה מקוונת בסרטון התגובה, נוצרת השוואה חזותית בין החיים של התלמידה במהלך הסגר – שכוללים לרוב רק למידה ב"זום" והסתגרות בבית – לבין געגוע לתחושות של חופש, הנאה ושמחה.

תצלום 12: סרטון "דואט"

דיון

ככל שהמדיה החברתיים הופכים להיות דומיננטיים יותר בחייהם של צעירים, כך מתרבים גם המחקרים המנסים לעמוד על מקומם בחיי הצעירים ככלי לביטוי אישי, לחיבור חברתי ולהבעת רגשות, כחלק מתרבות השתתפותית (boyd, 2014; Jenkins, et al., 2009; Weinstein, 2018). בד בבד ישנם מחקרים המתמקדים בשימוש של צעירים בפלטפורמות אלו כדי לבטא את עמדותיהם בנושאים חברתיים-פוליטיים (Literat & Kligler-Vilenchik, 2019). המחקר הנוכחי התמקד ב"טיקטוק" ובאופן שבו תלמידים ישראלים משתמשים בזמינויות שלו כמדיום חברתי מולטי-מודאלי כדי להשמיע את קולם, לבטא את חוויותיהם ולהביע תחושות מורכבות סביב הלמידה המקוונת שנכפתה עליהם עקב התפשטות מגפת הקורונה.

מחקרים מראים שצעירים רבים מעדיפים כיום את "טיקטוק" על פני פלטפורמות אחרות של מדיה חברתיים (Doyle, 2021), משום שמדובר במדיום חברתי מולטי-מודאלי, המאפשר צילום ועריכה של סרטוני וידאו קצרים ושיתופם בקלות ובמהירות באמצעות המכשירים הניידים (Anderson, 2020). נמצא שחלק מצעירים אלו משתמשים ב"טיקטוק" גם כדי לבטא את דעותיהם בנושאים חברתיים-פוליטיים (Vitikainen et al., 2020), זאת על אף תפיסתו כמרחב מקוון א-פוליטי בידורי (Anderson, 2020). נקודה זו בלטה גם במהלך התפשטות מגפת הקורונה ברחבי העולם. ליטרט (Literat, 2021) מצאה במחקרה שתלמידים בארצות הברית נעזרו

ב"טיקטוק" כמרחב להשמעת קולם להבעת תחושותיהם המורכבות בכל הנוגע ללמידה מקוונת.

בניגוד לנורמות חברתית של הימנעות משיח פוליטי, הנהוגות לעיתים קרובות בארצות הברית (Eliasoph, 1998), מור ועמיתותיה (Mor et al., 2015) מצאו שצעירים בישראל רואים חשיבות רבה בשימוש במדיה חברתיים כמרחב ציבורי לעיסוק בנושאים פוליטיים. המחקר הנוכחי מראה שהדבר נכון בייחוד כשצעירים עוסקים בנושאים פוליטיים הרלוונטיים לחייהם האישיים, כגון הלמידה המקוונת שנכפתה עליהם עקב התפשטות של מגפה עולמית.

מבחינת המסר המועבר בשכבת השיח, התלמידים בישראל בחרו להתמקד במגוון היבטים בתוך הנושא הרחב של למידה מקוונת בתקופת סגרי הקורונה. תלמידים רבים עסקו בקשיים הסובייקטיביים שלהם, למשל הקושי לסגל הרגלי למידה יעילים כאשר הם לומדים בבית, ולא בבית הספר, וצריכים להתמודד עם עומס של עבודות ומבחנים. יש שהתמקדו בקושי לבצע הפרדה בין המרחב הפרטי לציבורי – העובדה שהתלמידים האחרים והמורים נכנסים לתוך חדר השינה הפרטי שלהם. חלקם מחו נגד החובה להפעיל מצלמות או להשתתף באופן פעיל בשיעור, ולעיתים מחאה זו התבטאה במתן עצות לדרכים שבהן ניתן לרמות את המערכת. מעניין שסרטונים אלה היו נפוצים יותר בסגר השלישי מאשר בשני, מה שמשקף אולי עייפות גוברת של התלמידים מהלמידה מרחוק. הביקורת שלהם אומנם הופנתה לעיתים כלפי המורים ומשרד החינוך, אך ברוב המקרים – כלפי עצמם.

באמצעות ביצוע ניתוח תוכן איכותני זהו בגוף המחקר שלושה סגנונות רטוריים, שהיו למעשה כלים עיקריים לביטוי: הומור (הכולל הומור עצמי ו"ממים" אינטרנטיים הומוריסטיים), ביטוי אישי (הכולל יומן רשת בוודאו, יומן רשת אישי וביטוי אינדיווידואלי של מחאה) ואינטראקטיביות (סגנון משני בחשיבותו, הכולל מדריכים למשתמש ב"זום", סקרים וסרטוני תגובה). שלושת הסגנונות האלו מורכבים מסרטונים מולטי-מודאליים, שהמסר שלהם כולל שילוב – לעיתים מתוחכם ומפתיע – של צילום, סאונד וטקסט מילולי. התלמידים השתמשו בזמניות היחודיות של "טיקטוק" בשכבות של ההפקה וההפצה (Kress & Van Leeuwen, 2001), כדי לעסוק בשיח סביב הלמידה המקוונת. במובנים רבים, הסרטונים אימצו את השפה האופיינית ל"טיקטוק", בהשתמשם במוזיקה, בריקוד וב"ליפסינק" גם כשמטרתם הייתה ביטוי אישי, ולא רק בידור. אולם לעיתים המשתמשים יצאו כנגד הנורמות הרווחות בפלטפורמה, למשל כשבחרו להשתמש בטקסטים מילוליים כאמצעי לבטא את דעותיהם ותחושותיהם. משא ומתן זה מביא לידי ביטוי את מושג הזמניות, אשר מהווה נקודת מפגש בין תכונות הפלטפורמה והאופן שבו המשתמשים בוחרים ליישם אותן (Evans et al., 2006).

מחקרנו מצא – בדומה למחקרים אחרים (Boxman-Shabtai & Shifman, 2014; Lynch, 2002) – שמשתמשים במדיה החברתיים נעזרו לעיתים בהומור כדי לבטא בדרכים יצירתיות דעות והשקפות חברתיות, והדבר היה נכון במיוחד לתקופת משבר הקורונה (Lemish & Elias, 2020; Literat, 2021; Sebba-Elran, 2021). בד בבד, אף שמרבית התכנים בגוף המחקר הם הומוריסטיים, דווקא הסרטונים המשתייכים

לסגנון של ביטוי אישי הם הבולטים. סרטונים אלו שימשו עבור התלמידים אמצעי לבטא בדרכים מגוונות, אותנטיות ויצירתיות תחושות מורכבות וקשות הנוגעות ללמידה המקוונת, באמצעות שילוב בין צילום לבין טקסט מילולי וסאונד וכמעט ללא שימוש במרכיבים הומוריסטיים. לכן הממצאים מעידים שישנם צעירים המתמייחים ל"טיקטוק" דווקא כאל מרחב מתאים לפורקן של רגשות אישיים ולביטוי של מחאה. בנוסף, כל הסרטונים בגוף המחקר והפוסטים שבהם שותפו כוללים (במידה מסוימת) מרכיבים אינטראקטיביים. עם זאת, ישנם סרטונים ופוסטים שהאינטראקטיביות היא הנושא המרכזי בהם. תלמידים שיצרו ושיתפו סרטונים ופוסטים אלו בחרו לנסות להפעיל את העוקבים אחריהם באמצעות מתן עצות ללמידה יעילה ולאופן שבו ניתן להשתמש בזמינויות הייחודיות של ה"זום" גם כדי לרמות את המערכת. יש שבחרו לבצע סקרים אינטראקטיביים בכל הנוגע ללמידה המקוונת ואף להגיב על סרטונים שתלמידים אחרים העלו, באמצעות יצירת סרטוני תגובה. הדבר לא רק יצר שיח אינטראקטיבי בין התלמידים, אלא גם תחושה של שותפות גורל בקרב קהל מדומיין של עמיתים ללמידה מרחוק. נראה כי תחושה זו הייתה חשובה במיוחד לתלמידים בתקופה שבה הם היו סגורים בבתיהם ולא פגשו את חבריהם לכיתה.

בעוד שהסגנון הראשון עוסק בעובדה שגם באמצעות תכנים הומוריסטיים ובידוריים ניתן לבטא עמדות חברתיות נוקבות והשקפות עולם מובהקות, הסגנון השני מעיד על האופן שבו צעירים משתמשים בזמינויות ה"טיקטוק" כדי לבטא תחושות מורכבות ומחאות חברתיות. לבסוף, הסגנון השלישי מדגים כיצד באמצעות השימוש בזמינויות אלו צעירים מקיימים למידת עמיתים ודו-שיח אינטראקטיבי (חיובי או שלילי) סביב חוויית הלמידה מרחוק. ניתן להניח שכל שלושת הסגנונות מצביעים על הרצון של התלמידים להשתמש ב"טיקטוק" במטרה לפנות אל קבוצת השווים שלהם המשתמשים גם הם בפלטפורמה, בין אם לקבל תמיכה ובין אם לסייע לאחרים להתמודד עם המצב החדש שנכפה עליהם; זאת באמצעות פנייה ישירה לקהל המדומיין, שנתפס כחלק חוויות משותפות סביב הלמידה מרחוק. בכך מחקרנו תורם להבנה כי בני הנוער בישראל כיום אינם בהכרח משתמשים במדיה החברתיים רק כדי לספק צרכים בידוריים וחברתיים, אלא גם כדי לחלוק תחושות של שותפות גורל עם קבוצת השווים שלהם ברגעי קושי ומשבר.

לצד ההתייחסות ל"טיקטוק" כחלון שבאמצעותו ניתן להיחשף לרגשותיהם ולתפיסותיהם של צעירים (Weinstein, 2018; Literat, 2021; Boyd, 2014), ממצאי המחקר מעלים את החשיבות של אוריינות מדיה (שכוללת גם אוריינות דיגיטלית-חזותית), המאפשרת לתלמידים להיות צרכנים ביקורתיים של תוכן מקוון וגם יצרנים פוריים שלו (Livingstone, 2004). המחקר מראה שתלמידים מעוניינים להשתמש במדיה חברתיים כפלטפורמה לביטוי אישי, אך הם אינם עושים זאת תמיד בדרך שמסייעת להם להשיג את מטרתם, ואינם לוקחים תמיד בחשבון היבטים של פרטיות ושל כבוד לזולת. בכך, ממצאי המחקר מעידים על צורך מהותי להכניס למערכת החינוך הפורמלית לימודים של אוריינות מדיה, כפי שהצביעו על כך ג'נקס ואחרים (Jenkins et al., 2009).

אף שחלק מהתלמידים רוכשים באמצעות למידת עמיתים לא פורמלית היבטים מסוימים של אוריינות מדיה, רבים עדיין זקוקים להכוונה ולהדרכה מצד אנשי החינוך הפורמלי. רכישה של כלים ומיומנויות של אוריינות מדיה תאפשר לתלמידים לבחון בשיקול דעת את היתרונות והחסרונות של יצירת תכנים תקשורתיים והשתתפות בפלטפורמות מקוונות (Jenkins et al., 2009). באמצעות רכישה פורמלית של אוריינות מדיה התלמידים ירכשו כלים אשר יאפשרו להם להיעזר בזמינויות של המדיה החברתיים בצורה מיטבית; כלומר הם יהיו מסוגלים להשתמש בשפה המולטי-מודאלית כדי להעביר את החוויות שבווערות בקרבם ואת המסרים שהם שואפים להציג, תוך שילוב מושכל ויצירתי בין הצורה החזותית, הטקסטית המילוליים והסאונד לבין התוכן של הסרטונים והפוסטים. יתרה מזו, אוריינות מדיה תסייע לתלמידים גם לשקול מתי פלטפורמות של מדיה חברתיים הן האפיק המתאים ביותר לביטוי, ואילו מסרים מוטב שיעברו באפיקים פרטיים יותר (מול ההורים, החברים או המורים) או לחלופין – ציבוריים יותר (כלפי מערכת החינוך).

מגבלות המחקר

ראשית, המחקר כלל רק תלמידים שפעילים ב"טיקטוק" ושהשתמשו בהאשטאג "זום" (בעברית) כדי לשתף בחוויותיהם ותפישותיהם על הלמידה המקוונת. המחקר לא כלל את כל הסרטונים והפוסטים שתלמידים שיתפו ב"טיקטוק" בנושא של למידה מקוונת ללא שימוש בהאשטאג, ושהיו יכולים להוסיף רבדים נוספים על האופן שבו צעירים נעזרים בזמינויות של הפלטפורמה כדי להשמיע את קולם. בנוסף, המחקר הנוכחי לא כלל ראיונות עם התלמידים שיצרו ושיתפו את הפוסטים והסרטונים תחת ההאשטאג "זום". ראיונות כאלו היו יכולים להוסיף נקודת מבט מעמיקה על המהות של התוכן המקוון שהם יצרו ושיתפו ב"טיקטוק", על האופן שבו בחרו להשתמש בזמינויות הפלטפורמה כדי לעשות זאת ועל המקום ש"טיקטוק" ממלא בחייהם.

מקורות

- אודם, י' (6 בנובמבר, 2020). תלמיד לעג למורה בזום: "גמגמי ברור יא מפגרת" N12. https://www.mako.co.il/news-education/2020_q4/Article-4dfb6-5917-9571027.htm
- כהן-אביגדור, נ' (2019). **דו"ח מיוחד: אפליקציית TikTok**. המטה הלאומי להגנה על ילדים ברשת. https://www.gov.il/he/Departments/publications/reports/tiktok_app
- לייזרוביץ, ק' (2021). **קורונה דיגיטלית**. בזק. https://media.bezeq.co.il/pdf/internetreport_2020.pdf
- מבקר המדינה (2021). **הוראה ולמידה מרחוק בתקופת הקורונה**. מבקר המדינה. <https://www.mevaker.gov.il/sites/DigitalLibrary/Pages/Reports/7318-13.aspx>
- רטנר, ד', גליקמן, ח', ליפשוטט, נ', רז, ט' ולוי י' (2020א). **הוראה ולמידה מרחוק: לקחים מתקופת הסגר בעקבות מגפת הקורונה – סקר הורים**. משרד החינוך. https://meyda.education.gov.il/files/Rama/Remote_learning_Parents_Survey_2020.pdf
- רטנר, ד', גליקמן, ח', ליפשוטט, נ', רז, ט' ולוי י' (2020ב). **הוראה ולמידה מרחוק: לקחים מתקופת הסגר בעקבות מגפת הקורונה – סקר מורים**. משרד החינוך. https://meyda.education.gov.il/files/Rama/Remote_learning_Teachers_Parents_Survey_2020.pdf

- Anderson, K. E. (2020). Getting acquainted with social networks and apps: It is time to talk about TikTok. *Library Hi Tech News*, 37(4), 7–12.
- Balkin, J. M., & Sonnevend, J. (2016). The digital transformation of education. In C. Greenhow, J. Sonnevend, & C. Agur (Eds.), *Education and social media: Toward a digital future* (pp. 9–24). The MIT Press.
- Bennett, W. L., & Segerberg, A. (2012). The logic of connective action: Digital media and the personalization of contentious politics. *Information, Communication & Society*, 15(5), 739–768.
- Boxman-Shabtai, L., & Shifman, L. (2014). Evasive targets: Deciphering polysemy in mediated humor. *Journal of Communication*, 64(5), 977–998
- boyd, D. (2014). *It's complicated: The social lives of networked teens*. Yale University Press.
- Bresnick, E. (2019). *Intensified play: Cinematic study of TikTok mobile app*. https://www.researchgate.net/publication/335570557_Intensified_Play_Cinematic_study_of_TikTok_mobile_app
- Buckingham, D. (2016). Do we really need media education 2.0? Teaching media in age of participatory culture. In C. Greenhow, J. Sonnevend, & C. Agur (Eds.), *Education and social media: Toward a digital future* (pp. 171–186). The MIT Press.
- Doyle, B. (2021). *TikTok Statistics – Updated February 2021*. Wallaroo Media. <https://wallaroomedia.com/blog/social-media/tiktok-statistics>.
- Ebbrecht-Hartmann, T., & Divon, T. (September 10, 2020). Let TikTok creators pretend to be victims of the Nazis. It strengthens holocaust memory. *Haaretz*. <https://www.haaretz.com/us-news/.premium-let-tiktok-users-pretend-to-be-victims-of-the-nazis-it-strengthens-holocaust-memory-1.9141182>
- Eliasoph, N. (1998). *Avoiding politics: How Americans produce apathy in everyday life*. Cambridge University Press.
- Evans, S. K., Pearce, K. E., Vitak, J., & Treem, J. W. (2017). Explicating affordances: A conceptual framework for understanding affordances in communication research. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 22(1), 35–52.
- Fallon, K. (2014). Streams of the self: The Instagram feed as narrative autobiography. *Interactive Narratives, New Media & Social Engagement International Conference*, 101, 54–60.
- Frosh, P. (2015). The gestural image: The selfie, photography theory and kinesthetic sociability. *International Journal of Communication*, 9, 1607–1628.
- Hayes, C, Stott, K, Lamb, K. J., & Hurst, G. A. (2020). “Making every second count”: Utilizing TikTok and systems thinking to facilitate scientific public engagement and contextualization of chemistry at home. *Journal of Chemical Education*, 97(10), 3858–3866.
- Ito, M. (2010). Introduction. In idem (Ed.), *Hanging out, messing around, and geeking out* (pp. 1–28). MIT Press.
- Jenkins, H., Purushotma, R., Weigel, M., Clinton, K., & Robison, A. (2009). *Confronting the challenges of participatory culture: Media education for the 21st century*. Institute of Technology
- Kress, G. R., & Van Leeuwen, T. (2001). *Multimodal discourse: The modes and media of contemporary communication*. Arnold.

- Lange, P., & Ito, M. (2010). Creative production. In M. Ito (Ed.), *Hanging out, messing around, and geeking out* (pp. 243–293). MIT Press.
- Lemish, D., & Elias, N. (2020). “We decided we don’t want children. We will let them know tonight”: Parental humor on social media in a time of coronavirus pandemic. *International Journal of Communication, 14*, 1–27.
- Literat, I. (2021). “Teachers act like we’re robots”: TikTok as a window into youth experiences of online learning during COVID-19. <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/2332858421995537>
- Literat, I., & Kligler-Vilenchik, N. (2019). Youth collective political expression on social media: The role of affordances and memetic dimensions for voicing divergent political views. *New Media & Society, 21*(9), 1988–2009.
- Livingstone, S. (2004). Media literacy and the challenge of new information and communication technologies. *Communication Review, 1*(7), 3–14.
- Livingstone, S., Kirwil, L., Ponte, C., & Staksrud, E. (2014). In their own words: What bothers children online? *European Journal of Communication, 29*(3), 271–188.
- Lorenz, T. (October 19, 2019). TikTok clubs in high school? It was a thing. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2019/10/19/style/high-school-tiktok-clubs.html>
- Lynch, O. H. (2002). Humorous communication: Finding a place for humor in communication research. *Communication Theory, 12*(4), 423–445.
- Mor, Y., Kligler-Vilenchik, N., & Maoz, I. (2015). Political expression on Facebook in a context of conflict: Dilemmas and coping strategies of Jewish-Israeli youth. *Social Media + Society, 1*(2), 1–10. <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/2056305115606750>
- Rosenberg, H., & Maoz, I. (2012). “Meeting the enemy”: The reception of a television interview with a female Palestinian terrorist among Jewish youth in Israel. *The Communication Review, 15*, 45–71.
- Schleicher, A. (2018). *The future of education and skills: Education 2030*. OECD. [https://www.oecd.org/education/2030/E2030%20Position%20Paper%20\(05.04.2018\).pdf](https://www.oecd.org/education/2030/E2030%20Position%20Paper%20(05.04.2018).pdf)
- Sebba-Elran, T. (2021). A pandemic of jokes? The Israeli COVID-19 meme and the construction of a collective response to risk. *Humor, 34*(2), 229–257.
- Shifman, L. (2007). Humor in the Age of digital reproduction: Continuity and change in internet-based comic texts. *International Journal of Communication, 1*(1), 187–209.
- Shifman, L. (2014). *Memes in digital culture*. The MIT Press.
- Thorson, K., Edgerly, S., Kligler-Vilenchik, N., Xu, Y., & Wang, L. (2016). Climate and sustainability seeking visibility in a big tent: Digital communication and the people’s climate march. *International Journal of Communication, 10*, 4784–4806.
- Vitikainen, S., Buzzell, M., Regt, L., & Timmermans, L. (2020). “Stop licking the boots and start marching them” – An exploratory research proposal into peer-to-peer political discussion on TikTok. Master of Media. <http://mastersofmedia.hum.uva.nl/blog/2020/10/21/stop-licking-the-boots-and-start-marching-them/>
- Weinstein, E. (2018). The social media see-saw: Positive and negative influences on adolescents’ affective well-being. *New Media & Society, 20*(10), 3597–3623.